

dir?" sorusuyla başlar. Risâlede Allah'ın sıfatları (sıfât-ı ma'nevîyye), meleklerin mertebeleri ve isimleri, dört büyük kitap ve **suhuf***un indirildiği peygamberler, nebî ve resullerin sayıları ve adları, cennet ve cehennem görevlileri dışındaki bütün canlıların ölecekleri ve ölümlerinden sonra diriltilecekleri, hesap, cennet ve cehennemin ebedîliği konularına yer verilerek bu konularda şüphe edenlerin küfre gireceği belirtilir. Kadere iman anlatılırken Allah'ın, varlıkları yarattıktan sonra onlara hidayet yolunu gösterdiği, **kalem***ı ve levh-i mahfûzu da yaratıp kaleme kulların amellerini yazmasını emrettiği, itaat ve isyanın ezelde Allah'ın takdirine bağlı olduğu, ancak Allah'ın kulların itaat etmelerini murat edip razı olduğu, isyanı yasaklayıp ona nızâ göstermediği belirtilir. Risâlenin son bahsini iman konusu teşkil eder. Burada akıl, ruh, kalp ve cesette Allah'ın hidayeti olan bir nur bulunduğu için imanın bölünemeyeceği, esasının tevhidden ibaret olduğu, ibadetleri, melekleri, ilâhî kitapları, peygamberleri sevmenin ve kadere razı olmanın imana dahil bulunduğu, fakat ibadetleri yerine getirmenin imanın dışında kaldığı, imanın Allah'ın hidayeti olması itibarıyla kadîm, kulda tasdik, ikrar ve amel şeklinde tezahür etmesi itibarıyla de hâdis olduğu anlatılır.

Dinî akideleri Ehl-i sünnet ilkeleri doğrultusunda halka öğretmeyi amaçlayan ve delillerden tamamen tecrit edilmiş bulunan risâle, ilk dönemlerde Ehl-i sünnet câmiasının benimsediği **âmentü*** esaslarını belirtmesi bakımından önemlidir. Risâle Endonezya, Jawa ve Malezya gibi Uzakdoğu İslâm ülkelerinde çok meşhurdur. A. W. Juynboll tarafından 1881'de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* [van Nederlandsch-Indië, V, 215-267] ve F. Kern tarafından da 1912 yılında *Zeitschrift für Assyriologie*'de yayımlanmıştır. Risâlenin bilinen iki şerhi vardır: 1. *Qatrü'l-ğays şerhu mesâ'ili Ebi'l-Leyş*. Muhammed b. Ömer en-Nevevî'nin yaptığı bu şerh Kahire (1301) ve Mekke'de (1311) yayımlanmıştır. 2. *Behcetü'l-ʿulûm*. Müellifi bilinmeyen bu şerh de basılmıştır (Berlin 1945).

BİBLİYOGRAFYA :

Brockelmann, *GAL*, I, 196; *Suppl.*, I, 348; II, 814; Sezgin, *GAS*, I, 449; J. Schacht, "Abu'l-Layth al-Samarqandî", *EI*² (İng.), I, 137; J. Van Ess, "Abu'l-Layth Naşr b. Moḥammad b. Aḥmad Samarqandî", *EIr.*, I, 332-333.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

BEYÂNÜ'İ-EDYÂN

(بيان الآديان)

XI. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan
Ebû'l-Meâli'nin dinler ve
mezheplerle ilgili eseri.

Ebû'l-Meâli Muhammed b. Ubeydullah İranlı bir yazardır. Eserinde kendisini Ebû'l-Meâli Muhammed b. Ubeydullah b. Ali b. Hasan b. Hüseyin b. Ca'fer b. Ubeydullah b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib diye tanıtmaktadır (s. 13). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ailesi uzun süre Belh'te oturmuştur. *Beyânü'l-ed-yân*'da verdiği bilgilerden onun eserini kaleme aldığı Gazne'de bulunduğu ve sarayla yakın ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Beyânü'l-ed-yân, on ikinci imanın doğumundan 230 yıl sonra (485/1092) Farsça olarak kaleme alınmıştır (Ebû'l-Meâli, s. 46). Hacmi küçük olmakla birlikte bu sahada yazılmış en eski Farsça eserdir. Yazar sultanın meclisinde İslâm öncesi din ve mezheplerle "yetmiş üç fırka"ya dair hadisin konu edilmesi üzerine *Beyânü'l-ed-yân* adını verdiği bu eseri kaleme aldığını belirtir (s. 14). Beş bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Persler, Bizanslılar, Kiptiler, Habeşliler, Türkler, Hintliler ve diğer kavimlerle Grek filozoflarında tanrı inancının mevcudiyeti; ikinci bölümde Câhiliye putperestliği, Yunan felsefesi, Yahudilik, Hristiyanlık, Mecûsîlik, Seneviyye, Sâbie vb. İslâm öncesi inançlar; üçüncü ve dördüncü bölümlerde yetmiş üç fırkaya dair hadis zikredilerek bu vesile ile İslâm mezhep ve fırkaları anlatılmakta; son bölümde ise özellikle İran'da ulûhiyyet ve nübüvvet iddia eden sapık kişi ve fırkalar hakkında orijinal bilgiler verilmektedir. Bu son bölüm uzun süre kayıp olduğundan birçok tercüme ve neşirde yer almamış, ancak yakın zamanlarda M. T. Dânişpezûh tarafından bulunup neşredilmiştir.

Müellif eserini hazırlarken faydalandığı kaynakları da zikretmektedir. Bunlar arasında Makdisî'nin *el-Bedʿ ve't-târîh*'i, Bîrûnî'nin *Ârâʿü'l-Hind*'i (müellifin *Ârâʿü'l-Hind* diye verdiği eser *Tahkîk mâ li'l-Hind*'dir), Ebû İsa el-Verrâk'ın *el-Maḳâlât*'ı da bulunmaktadır.

Beyânü'l-ed-yân Charles Schefer (*Cherestomathie persane*, Paris 1883, I, 131-171) ve Abbas İkbâl (Tahran 1312 hş./1933) tarafından beşinci bölümü eksik olarak, Hâşim Râzî (Tahran 1342 hş./1963) tara-

findan ise tam olarak neşredilmiştir. Yahyâ el-Hasşâb eseri Arapça'ya (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, Kahire 1957, XIX/1, s. 11-58), Henri Massé ise "L'Exposé des Religions" (*RHR*, XCIV [1926], s. 17-75), başlığıyla Fransızca'ya yine beşinci bölümü eksik olarak çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Meâli Muhammed b. Ubeydullah, "Kitâbü Beyâni'l-ed-yân" (trc. Yahyâ el-Hasşâb), *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIX/1, Kahire 1957, s. 11-58; A. Christensen, "Remarques critiques sur le Kitâb Bayâni'l-adyân d'Abu'l-Ma'âli", *MO*, V-VI (1911-12), s. 205-216; H. Massé, "Abu'l-Ma'âli", *EI*² (Fr.), I, 141; J. Van Ess, "Abu'l-Ma'âli", *EIr.*, I, 334-335.

MEHMET AYDIN

BEYÂNÜ MEZHEBİ'İ-BÂTİNİYYE

(بيان مذهب الباطنية)

Zeydiyye âlimlerinden
Muhammed b. Hasan ed-Deylemî'nin
(ö. 711/1311 [?])
Bâtıniyye'nin tenkidine dair eseri.

Aslen Deylemli olan Muhammed b. Hasan'ın Yemen'e giderek San'a'ya yerleştiği ve ilmî faaliyetlerini burada yürüttüğü bilinmektedir. 711 (1311) veya 707 (1308) yılında memleketine dönerken Vâdimur denilen yerde vefat etmiştir. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmadığı gibi kelâmla ilgili görüşleri de bilinmemektedir. *el-Mişkât mine'l-mevâniʿi'l-mürdiye*, *es-Şirâtü'l-mustaḳim* ve *Ķâvâʿ idü ʿakâʿidi Âli Muḥammed* adlarını taşıyan üç eser yazmıştır. Sonuncu kitapta ehl-i beytin faziletleri, Zeydiyye'nin ashop hakkındaki olumlu tutumları, İmâmiyye'nin bu konuya dair görüşlerinin dinî ve ilmî temellerden yoksun bulunduğu, Bâtıniyye'nin İslâmiyet'i içten yıkmaya çalışan gayri İslâmî bir mezhep olduğu gibi konulara yer verilir.

Beyânü mezhebi'l-Bâtıniyye, Deylemî'nin 1307'de tamamladığı kaydedilen *Ķavâʿ idü ʿakâʿidi Âli Muḥammed* adlı kitabın üçüncü "fenn"inin beşinci faslından ibarettir. Müellif, Bâtıniyye'yi red maksadıyla yazdığı bu bölümün, Hamîd b. Ahmed el-Mahallî'nin (ö. 653/1255) *el-Hüsâmü'l-bettâr li-mezhebi'l-Ķarâmiḩati'l-küffâr* adlı kitabının hulâsası olduğunu belirtmektedir (s. 102). İslâm beldelerinde pek çok seyahate çıktığını, fırkalar konusundaki bilgisini bu seyahatleri sırasında yakından görerek ve ayrıca okuyarak elde ettiğini ifade eden müellif, Bâtıniyye'yi red ve tenkit ederken bizzat onların yazdığı eserlere ve bu